

સચિત્ર

ગુજરાતી

નવી પહેલી ચોપડી.

૧૨૨૩૮

રચયિત્ર

મહુમ સુંદરભૂ મૂળભૂ શેઠ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌંપીરાબિદ્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૩૮ વર્ગોક

પુસ્તકના નામ જાતની પદ્ધતિ ૨૦૧૫

વિષય મ ૩૨૩.૮૪૩.૬-૧૨

સચિત્ર
ગુજરાતી
નવી પહેલી ચોપડી.

રચનાર,
મહુમ સુંદરજી મૂળજી શેઠ
પ્રાથમિક શાળા સુપરવાઇઝર,
સંસ્થાન જીનાગઢ.

પ્રસિદ્ધ કરનાર,
સુરજલાલ સુંદરજી શેઠ
જીનાગઢ.

આવૃત્તિ સોળમી.   પ્રત ૧૦,૦૦૦.

સવત્ ૧૯૭૮   ઇ સ ૧૯૨૩

મૂલ્ય અઢી આના.

આ પુસ્તકની માનિત્રી સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ

પ્રમાણે નોંધાવી, કર્તાએ સર્વ અધિકાર

સ્વસ્થિ રાજકોટ
ગો. ગ્રામીણ
૧૧૨૩૮
ના દર્શનગર સમુદ્ધ

મુખ્ય,

જાણીતા પદ્મ રા' ૧૨ ૧ ૩૫૪૪ મા "તત્ત્વ-વિવચક"

પ્રાચીનામા ના ચરાત કારીનાથ પડવળે છાપ્યુ તે

સુન્દરસાલ સુદગ્ધ શેઠે જુનાગઢમાં

પ્રમિદ કર્યું

Printed by Mr. Yeshwant Kashinath Padwal, at the Tatva
Vivachan Press No 3544, Parel Road, Byculla, Bombay,
and Published by Surajlal Sunderji Sheth,

JUNAGADH

આ ચોપડી શિખવવાની રીત.

૧ શિક્ષકે આગવર્ગમાં બાળકોને ગુજરાતી મૂળાક્ષર ધ્યાન કરાવે તથા કેવી યુક્તિથી શિખવવા તેનો વિચાર આ ચોપડીમાં કરે તેથી તે બાળક શિક્ષકોની મુનસફી ઉપર મોખીએ છાંયે આ ચોપડીની શરૂઆત મૂળાક્ષરના પુનરાવર્તથી થાય, મોટે જિત્તે બાળક મૂળાક્ષર બરાબર જાણે છે કે નહિ તેની ખાતરી થવા માટે બાળકના આ સ્વર બળેલા હોય તેવાજ અક્ષરના શબ્દ બોલાવે, પગ, રથ, વગેરે મોટેથી બોલી બાળકને પાસે પાડિઆપર ગોઠવાવવા તથા પાટીપર લગાવવા બાળકમાં બાળકો મૂળાક્ષર વખતા રીતે છે તેથી લખવામાં અડચણ આવશે નહિ.

૨ આરાક્ષીના ક્રમપ્રમાણે અનુસ્વારનો ઉપયોગ કરવાથી અનુસ્વારે સ્વર વ્યંજનમાં બળેથી ફરી નવા શબ્દ અનુસ્વારના બેઠવા પડે તેથી શબ્દબોળ વધી જાય તથા શરૂ પાડતા નાન્યરચનાની અનુક્રમતા આવે નહિ તેથી બાળકોની સમજ રાક્ષિમાં આપે અને શિક્ષણક્રમ જળવાય તેવી રીતે અનુસ્વારનો ઉપયોગ કર્યો.

૩ બીજી કલમમાં જણાવ્યા પ્રમાણે બાળકને વ્યંજનસાથે અને છોપયોગ કરતા આવડતા પછી આનો ઉપયોગ શિખવવાના છે બાળકો તાપરથી અભ્યાસપર જવામાં બાળકોને અધિક આનંદ થાય, મોટે વ્યંજનમાં આ સ્વરનો ઉપયોગ સમજાવવા સાત તેજ નિયમને અનુસરી બાળકોને કહેવું કે જુઓ, પાડિઆપર લખવા ઘર, રમ, શબ્દ લાગે તથા લખી બતાવે બાળક લાગે તથા લખી બતાવે એટલે શિક્ષકે કહેવું કે જુઓ તમને રમ ઉપરથી નામ લખતા શિખવું છું એમ કહી શિક્ષક પોતે પાડિઆપર રમ શબ્દ નીચે રમ શબ્દ લખે તો ઘણા શબ્દો લખી પછી તેના તફાવત શિક્ષણ શૈલીમાં આગળ બતાવ્યા મુજબ પૂરી કાન મળે લાગે આ સ્વરનો ઉચ્ચાર થાય છે તે સમજાવવું પછી આ પ્રમાણે ઘણા વ્યંજનમાં કાને વધારતા શિખવવું.

શિક્ષકે શિક્ષણના એજ નિયમને વળગી વ્યંજનસાથે દરેક આનો ઉપયોગ સમજાવવાની તજવીજ કરવી, આ ચોપડીમાં શિખકે

૧ મૂળાક્ષરના પના સાથે સ્વરના ચિહ્નનતા પના એવા બતાવવા એ એ કે કોઈ પણ વ્યંજનના પના સાથે કોઈ પણ સ્વરના ચિહ્નનતા પના મૂળથી, નવા અક્ષર થાય આવી ગોઠવણ મૂળાક્ષરના પનામાં કરવામાં આવે તે શિક્ષકે બાળકો પાસે નવા શબ્દ પતાવી બેઠાની શરૂ

મઠિ નમુના દાખલ દરેક સ્વરનો વ્યજન સાથે ઉપયોગ કેવી રીતે સમજાવવો તેનું કૃત્ર એકેક દૃષ્ટાંત આપી શિખવવાની શરૂઆત કરી બતાવી છે, પણ શિક્ષકે તે તેવા ધણી દૃષ્ટાંત દરેક સ્વરનો ઉપયોગ શિખવતી વખત આપવાના છે

૪ દ્રસ્વ ઇ ને હીર્ધ ઇ વ્યજન સાથે જોડીને બોલવામા નાના બાળકો સ્વાભાવિક રીતે હીર્ધ ઇ પોતાની મેળેજ બોલતા શીખે છે, તેમ દ્રસ્વ ઇ નો શરૂઆતમા ઉપયોગ પણ થોડો થાય છે, મઠિ વ્યજનસાથે સ્વરના ઉપયોગના શિક્ષણક્રમમા હીર્ધ ઇ પહેલી દાખલ કરી દ્રસ્વ ઇ છેલ્લી રાખી છે

૫ દ્રસ્વ ઉ ને હીર્ધ ઊના વ્યજનસાથે ઉપયોગમા તેનો મૂળક્રમ કાયમ રાખ્યો છે, કેમકે બાળકો સ્વાભાવિક રીતે દ્રસ્વ ઉ મેળેજા અક્ષર પહેલેથીજ બોલતા શીખે છે

૬ ત્રીજી કલમમા જણાવ્યા પ્રમાણે દરેક સ્વર મઠિ શિખવવાનું છે, પણ તેમા એટલી વાત ધ્યાનમા રાખવી, કે જે સ્વરના મેળાપથી નવો શબ્દ તૈયાર કરતા હોય તે સ્વરના પહેલાં આવી ગએલા સ્વરનો નવો શબ્દ જોડવામા ઉપયોગ કરવો પણ તે પછી જે સ્વર આવવાના છે તેનો ઉપયોગ કરવો નહિ

૭ ઉપર બતાવેલી રીતે શિક્ષકે નવા શબ્દ તૈયાર કરવા, તે બાળકોનાં જણવામા હોય તેવા કરવા આ ચોપડીમાં પાઠને મધ્યમે આપેલા શબ્દ બાળકોને પ્રથમ વાચતા શિખવી તે માહેના કઠણુ શબ્દ પાઠમા વાચવામા આવે ત્યારે તેનો અર્થ સમજાવવો એક પાઠ પાઠો આવડે ત્યારેજ બીજો પાઠ શિખવવો એ રીત આખી ચોપડી શિખવવી

૮ બાળચિત્ર પોથીમા રહી ગએલા મૂળાક્ષર ઉપરાંત આ ચોપડીમા જોડાક્ષર દાખલ કર્યા છે બાળકોને જોડાક્ષર શિખવતી વખત શિક્ષક નીચેની બાબત ઉપર ધ્યાન આપશે, તો આ અને બીજી ચોપડીમા તે સખધી બાળકને ચોખ્ખુ જ્ઞાન થશે —

૧ હીંદી વગરના વ્યજન અડકાડવાથી અને હીંદીવાળા વ્યજનમાથી હીંદી કાઢી નાખી અડકાડવાથી જોડાય છે દ્+ય=કય ખ્+ય=ખય કેટલાક અક્ષર અડકાડવાથી જોડાય છે પણ તેમા વિરોધ લક્ષ આપવાનું છે — દ્+મ=મ દ્+ય=ય વગેરે

૨ રૂની સાથે કાઠપણુ અક્ષર જોડવો હોય તો રુનુ રૂપ (°) આવુ થાય છે કર્ચુ=કર્ચુ

૩ કોઈપણ વ્યંજન પછી ર આવે તો જોડવામા રને બદલે તેનું મૂળ વિપિનુ - આરુ ચિહ્ન વપસાય છે $ત + ર = ત + - = ત$

૪ કેટલાક વ્યંજન સાથે અનુક અક્ષર જોડવાથી નવા રૂપ થાય છે $શ + ર = શ$ $ફ + ષ = ફ$ $જ + ઝ = જ$

૫ આ ચોપડીમા વિસર્જનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે, તેપર પણ બાળકોનું લક્ષ ખેંચવું

૬ આ ચોપડીમા બાળસ્વભાવને અનુસરતી કવિતા દાખલ કરેલી છે તે પ્રથમ શિક્ષકે બાળકોની સાથે બોલી બતાવી, એટલે બાળકો પોતાની મેળે ચોપડીમા જોઈ બોલતા શિખશે કવિતાનો ભાવાર્થ સમજવા સારૂ તેમા આવેલા અધરા શબ્દો કવિતાની નીચે સમજાવ્યા છે તેપર બાળકોનું લક્ષ ખેંચવું

મૂળાક્ષર.

અ આ ઇ ઈ ઉ ઊ ઋ
 એ ઐ ઓ ઔ અં અઃ
 ક ખ ગ ઘ ઙ
 ચ છ જ ઝ ઞ
 ટ ઠ ડ ઢ ણ
 ત થ દ ધ ન
 પ ફ બ ભ મ
 ય ર લ વ
 શ ષ સ હ ળ
 ક્ષ જ.

સ્વરનાં ચિહ્ન.

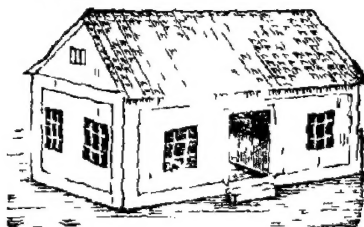
અ આ ઇ ઈ ઉ ઊ એ ઐ ઓ ઔ અં અઃ
 ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ :

૧ પ્રેરિયત વિદ્યાનોની મૂળનાથી તેમના માટે આ સ્થળે
 સ્વરના ચિહ્ન બતાવ્યા છે.

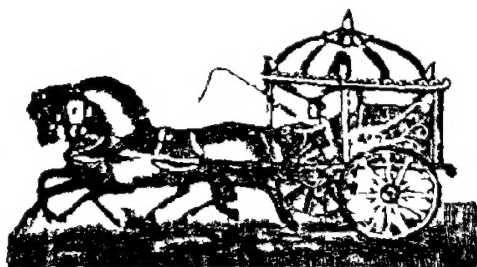

(૨)
પાઠ ૧.

ઘર.

રથ.

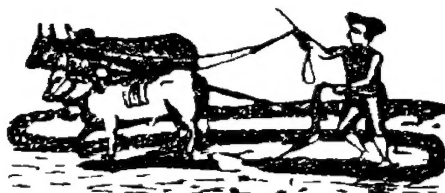
બળદ.

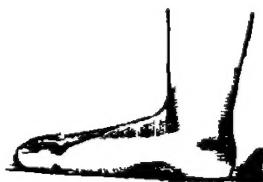
તલ. મગ. વડ. રમ. મધ.

• આ પાઠ બાળવર્ગના શિક્ષણના પુનરાવર્ત સાથે છે.

હળ.

પગ.

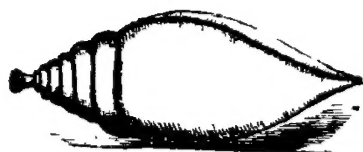
કલમ.

ઘંટ.

શંખ.

છગન. મગન. રમત. ગમત.

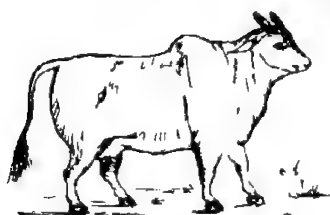
(૪)

પાઠ ૨.

$૧૬ + ૨૫ = ૩ + ૧ = ૩૬.$

મા. બા. ભા. જા. પા. ખા.
બા, ખા. ભા, જા. મા, પા.
મા, જા. બા, જા. ભા, ખા.
જા મા. જા બા. જા ભા.

પાઠ ૩.

ગાય.

કાકા.	હાથ.	તાતા.	ભાત.
મામા.	નાક.	રામ.	આપ.
બાપા.	કાન.	ભાઈ.	ગયા.

બા, તાતા ખા. મા, તાતા આપ.
મા, ભાત આપ. ભાઈ, ભાત ખા.
બા, આ તલ ખા.બા, મામા ગયા.
ભાઈ, કાકા ગયા. જા બા, તાતા ખા.

૧ પાઠ ૨ થી ૨૬ સુધી પાઠના મથાળાના વ્યજનમા સ્વર જોડવાની બતાવેલી નિગાનીઓ શિક્ષક માટે છે વિદ્યાર્થીને તે ૫૪ ૭-૧૧ સુધીમા બતાવેલી રીતે શિખવવાનું છે

(૫)

પાઠ ૪.

મા, તલ આપ.
જા ભા, તલ ખા.
બા, આ તાતા ખા.
ના, મા, ભાત આપ.
જા બા, ભાત ખા.
મા, મામા ગયા.
ભાઈ, તાતા ખા.
મા, મધ આપ.

પાઠ ૫.

ક + ઈ = ક + ૧ = કી.

ઘી.   પી.   બી.

પી બા.	જા મા, પી.	ભા, પી જા.
પી જા.	પી જા, બા.	આ ઘી ખા.
બા પી.	બા, જા પી.	બા, પી જા.
જા પી.	બા, બી ખા.	જા, ભા પી.
મા પી.	મા, ઘી ખા.	બા, ઘી ખા.

(૬)

પાઠ ૬.

કાકી. માસી. આવી.
મામી. ભાભી. લાવી.

મા, કાકી આવી. બા, મામી આવી.
કાકી તલ લાવી મા, ભાભી ગઈ.
કાકી, તલ આપ. માસી, મધ આપ.

ખીર. ખાધી.

ભાઈ, ખીર ખા. આતાતા ખા, બા.
બા, ખીર ખાધી. બા, કાકી આવી.
માસી, ઘી આપ. કાકી, આ ઘી ખા.
બા, ગાય આવી. આ બી ખા, બા.

પાઠ ૭.

હં. હંહ. ગીત.

હ, આ બી ખા. બા, હ આવી.
બા, હહ આવી. હ, આ ઘી ખા.
હહ ગીત ગા. હહ, ઘી આપ.

(૭)

મા, હહ આવી.

હહ તાતા લાવી.

હ, તાતા ખા.

ના, ખા, ભાત આપ.

હ, આ ભાત ખા.

ભાઈ, ખા આવી.

આવ ખા, ખીર ખા.

પાઠ ૮.

ફ + ઉ = ફ + હ = ફ.

પુરી. લાડુ. આજ. નથી.

મા, લાડુ આપ. ભાઈ, હ આવી.

જા ભા, લાડુ ખા. હ, લાડુ આપ.

ખા, કાશી આવી. આજ લાડુ નથી.

કાશી, ગીત ગા. આ પુરી ખા.

મા, માસી આવી ખા, પુરી આપ.

માસી પુરી લાવી. મા, ગાય આવી.

(૮)

પાઠ ૯.

હું. મીકું. જાઉં.
તું. ખાઉં. ઇં.

જા ભા, ખીર ખા. ભાઈ, તું આવ.
ના, બા, તું ખા. આ ભાત ખા.
ભાઈ, તું લાડુ ખા. મા, મીકું આપ.
મા, હું જાઉં ? હું તાતા ખાઉં ઇં.
હા ભાઈ, તું જા. બા, તું પુરી ખા.
બા, તું આ બી ખા. હું તલ ખાઉં ઇં.

પાઠ ૧૦.

૨ ની સાથે ઉ = રુ. (આ પ્રમાણે મળે છે.)

મારું. શું. આપું.

બા, લાડુ આપ. શું આપું, બા ?
ભાઈ, આપુંછું. ભાઈ, લાડુ આપ.
તારું નામ શું ? બા, તું લાડુ ખા.
મારું નામ મગન. હું જાઉંછું. બાપા.

* ખાઉ + છું = ખાઉંછું   આપુ + છું = આપુંછું   વગેરે ત્રણ
અક્ષરના રાખ્દ એ રાખ્દ મળીને થવા છે

(૬)

પાઠ ૧૧.

૩ + ૭ = ૩ + ૭ = ૧૦.

દૂધ. બૂમ. ફૂલ. ભૂખ.

મા, હું ભૂખી છું મારું ફૂલ આપ.
 બૂમ પાડ નહિ. માસી દૂધ લાવી.
 આવ, આપુરી બા. માસી. દૂધ આપ.
 બા, તું દૂધ પી. લાઈ. દૂધ આપું છું.
 ભા, તું પુરી બા. આવ બા દૂધ પી.

પાઠ ૧૨.

૨ ની ૭ = ૨. (આ ન નાંડુ નળે જ.)

માળી. પાણી.

બા, ૨ આપ. મા, પાણી પા.
 મા, આ ૨ આપું? ભા, તં દૂધ પી.
 બા, જ ૨ લાવી. માળી ફૂલ આપ.
 હું આ ૨ લઉં? આજ ફૂલ નથી.

(૧૦)

આવ ભા, આ પુરી ખા.
ખા, આજ તું શં લાવી ?
ભાઈ, હું દૂધ લાવી છું.

પાઠ ૧૩.

ક + એ = કે + એ = કે.

તે. લે. દે. છે. જે. કે.
એ ખી છે. આ નું છે. આ ઘી છે.
તું તે લે. તું તે પી. તું તે ખા.

મા, આ ઘી છે કે ભૂ ?
જે છે તે નું લે, ભા.
લે ખા, આ ભૂ છે, તું પી.

પાઠ ૧૪.

મા, આ રૂ છે ? ખા, એ ખી છે.
હા, એ રૂ છે. તું તે ખી ખા.
આ રૂ તું લે. ખા, આ ભૂ છે ?
ખા, તું આ લે. ના, એ ઘી છે.
મા એ શું છે ? તું તે ઘી લે.

પાઠ ૧૫.

કેરી. તારે. મારે. મને. પેટી.
 તારે કેરી ખાવી છે? મને ખાવા દે, આ.
 હા, મારે ખાવી છે. તારે શું ખાવું છે?
 મા, મને કેરી આપ. મને લાડુ આપ.
 આ પાકી કેરી લે. લાડુ પેટીમાં છે.

પાઠ ૧૬.

બેન.	ઘેર.	બેઠી.	કહે.
એક.	રમે.	ચરે.	આપે.

બેન ઘેર જાય છે. આ, માને કહે;
 ભાઈ દડે રમે છે. મને દૂધ આપે.
 એક ગાય બેઠી છે. બેન ભૂખી છે.
 બીજી ગાય ચરે છે. તેને પુરી ખાવા દે.

પાઠ ૧૭.

તેલ. પછી. ખાજે.
 તારે ઘેર શું હતું? હું તાતા ખાઉં છું.
 મારે ઘેર લાડુ હતા. તાતા પછી ખાજે.
 લે, આ લાડુ ખા. તારે દૂધ પીવું છે.

(૧૨)

બા, આ તેલ છે. હા, તું તેલ લે.
એ તેલ મારું છે. મા, મને ખાવા દે.
એ તેલ હું લઉં ? આવ, આ લે.

પાઠ ૧૮.

તેં.

મેં.

મારે ઘેર કરી છે. ભાઈ ઘેર જાય છે.
તેં કરી ખાધી છે ? તેને દૂધ પીવા દે.
હા, મેં ખાધી છે. બાને શું ખાવું છે ?
લે, આ કરી ખા. તેને ભાત ખાવા દે.
ના, ભા, તું ખા. લે, આ ભાત આપ.

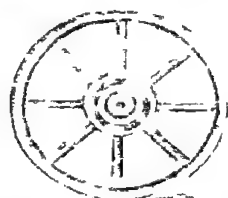
પાઠ ૧૯.

થઈ. દેશે. આપજે.

મારી બેન ભૂખી થઈ છે.
બેન, તારે શું ખાવું છે ?
મારે ખીર ને પુરી ખાવી છે.

મને પણ ભૂખ લાગી છે.
 માસી, હું મારં ઘેર જાઉં ?
 હા, તું તારે ઘેર જા.
 તારી મા ખીર ખાવા દેશે.
 લે, આ કરી બાને આપજે.

પૈડું.

મારી ગાડીને બે પૈડાં છે.

પાઠ ૨૦.

ક + આ   ક + ા = કા.

ઘોડો.

જે બા, ઘોડો જાય છે.

* પૈડાના ત્રિત્વ ઉપરથી 'પૈડ' કે બોલ બોલાવી અક્ષરને
 માથે બે માત્રા હોય ત્યારે ક્રમ વાચવું તે સિખવડું

પોપટ.

ગોળ. ઢોલ. જોવા. ટોપી. ડોક.
 જો બા, જ આવી. જ, આ ટોપી છે.
 મા, હું ગોળ લઉં? એ ટોપી મારી છે.
 હા, તું ગોળ લે. જઈ તારી ડોક.
 મા, ઢોલ વાગે છે. ડોકમાં શું જોવું છે?
 હું જોવા જઈ? મારે ઘેર ગોળ છે?
 હા, તું જોવા જા. લે, આ ગોળ બા.

પાઠ ૨૧.

દોરી. બોર. આપો. આવો. જુઓ.
 જો બા, આ શું છે? મને બોર આપો.
 ભાઈ, એ દોરી છે. આવો બેન, આવો.
 મને એ જોવા દે. તમને બોર આપું.
 એમાં શું જોવું છે? જુઓ, આ બોર છે.

(૧૫)

પાઠ ૨૨.

કોણ.   જાણે.   કહો.

જે બા, કાકા આવે છે.
એના હાથમાં ટોપી છે.
કાકા શું માગે છે, ભાઈ.
તે તો કાણ જાણે.
જે માગે તે આપો, ભાઈ.
આવો કાકા, આવો.
તમે કહો તે આપું.
ભાઈ, મને પાણી પા.
જા બા, પાણી લાવ.

પાઠ ૨૩.

પુતળી.   તેણે.   કોણે.   હોય.

જુઓ, આ પુતળી છે.
એ પુતળી મને આપો.

(૧૬)

ઐ પુતળી તેણુ માગી હતી.
કાણુ માગી હતી ?
મારી બેન માગી હતી.
શા સારુ માગી હતી ?
જેવા સારુ માગી હતી.
તેને જોવી હોય તો આપો.

પાઠ ૨૪.

મોં. બહુ. રોજ. દાતણ.
બા, નાની બેન બેઠી છે.
બેઠી બેઠી ગીત ગાય છે.
નાનો ભાઈ રમે છે.
ભાઈ, તારું મોં બહુ સારું છે.
બા, હું રોજ દાતણ કરું છું.
ભાઈ, તારું મોં જેવા દે.
પછી જેવા આવજે.

---

(૧૭)

પાઠ ૨૫.

ક + ઐ = ક + ૐ = કૌ.

ચૌદ.

સૌ.

ભાઈ, તેરને એક ચૌદ થાય.

બેન, તું ગીત ગા.

અમે સૌ સાંભળીએ.

તારે કટલી બેના છે ?

મારે ચાર બેના છે.

સૌથી મોટી બેનનું નામ શું ?

તેનું નામ ગૌરી છે.

વાહ ! નામ તો બહુ સારું છે.

કાગડો.

જે, ઝાડની ડાળપર કાગડો બેઠો છે.

(૧૮)

પાઠ ૨૬.

ક + ધ = ક + િ = કિ.

હરિ. નહિ. નિશાળ.

બિલાડી.

જે બા, બિલાડી બેઠી છે.
આજ ભાઈ ગામ જાય છે.
ના, તે નહિ જાય.
મા, હું પછી નહિ જાઉં.
મને જવા દે, મા.
હરિ નિશાળે જાય છે.
ભાઈ, તું પણ નિશાળે જા.
મા, હું નિશાળે જાઉં છું.
હરિ રોજ નિશાળે જાય છે.

---

(૧૯)

પાઠ ૨૭.

કેટલાં. ઢોર. માથું. જોયાં.
ભાઈ, તારા હાથ જોવા દે.
બાપા, હાથમાં શું જોવું છે ?
જીઓ, આ હાથ ને પગ.
ભાઈ, તારે કેટલાં માથાં છે ?
મારે એક માથું છે.
તારે પગ કેટલા છે ? બે.
કાઈને ચાર પગ હોય ?
હા, ઢોરને ચાર પગ હોય.
તેં ઢોર દીઠાં છે ?

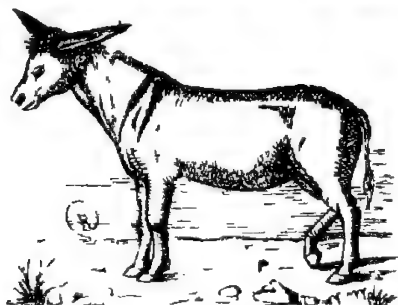
હા; ગાય, બળદ, એ જ્યાં છે.
ખીજાં ઢોરનાં નામ તમે કહો.

પાઠ ૨૮.

કુતરો.

ગધેડો.

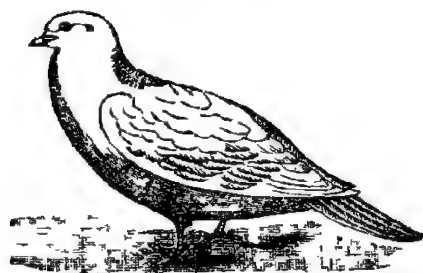
બાપા ! કુતરો, બિલાડી, ઘોડો,
ગધેડો, એ ઢોર કહેવાય ?
ના ભાઈ, એ બધાં ચાર પગનાં છે,
પણ તેને ઢોર કહેતા નથી.
એ બધાંને પશુ કહે છે.

ટીપ - બેસ, પાડાને પણ ઢોર કહે છે તે બાળકોને સમજાવવું

ચકલી.

કબૂતર.

પાંખ. પંખી. ઊડે.

ચકલી, કાગડો, કબૂતર, ચોપટ,
જે બધાંને એ પગ ને એ પાંખ છે.
તે બધાં પાંખથી ઊડે છે,
તથી તેને પંખી કહે છે.
ભાઈ, તું ચાર પંખીનાં નામ આપ.

(૨૨)

પાઠ ૨૬. સગાં.

તમારે કોઈ.

તારે કેટલા ભાઈ છે ?

મારે પાંચ ભાઈ છે.

બાપા, તમારે કેટલા ભાઈ છે ?

મારે એક ભાઈ છે.

તે તારા કોણુ થાય ?

તે મારા કાકા થાય.

બાપા, ફાઈ તે કોણુ ?

મારી બેન તે તારી ફાઈ થાય.

બા, મામા તે કોણુ ?

માના ભાઈ તે મામા થાય.

બા, માસી તે કોણુ ?

માની બેન તે માસી થાય.

જે ભાઈ મામી દૂધ લાવી.

પુછડી. ચળકતી. સંતાઈ. બચ્ચાં.
ચામડી. ઉંદર. તાડી. ત્યારે.

જે બા, બિલાડી આવી તેની પુછડી કેવી
લાંબી છે! ચામડી ઉપર પટા છે પુછડી
આમ તેમ હલાવેછે ભાઈ, તેના ચારે પગ તો
જે! પગે પંજ છે, તેમાં તીણા નખ છે.
બિલાડી પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર પંજ ફેરવે ત્યારે
નખ પંજમાં ઘાલી દેછે બા, મામાને ઘેર ઘોળી
બિલાડી છે કાળી બિલાડી પણ મેં જોઈ છે
બિલાડીની આંખ બહુ ચળકતી છે ભાઈ,
બિલાડી અંધારામાં પણ દેખેછે બિલાડીને
દેખી ઉંદર સતાઈ જાયછે. જે, બિલાડી ઉંદર
સામી કેવી તાડી રહી છે! દોડ, ઉંદર, દોડ!
જે તું નહિ દોડે, તો બિલાડી તને પકડશે.

(૨૪)

પાઠ ૩૧ ગાય.

શીંગડાં.	ખરી.	વરસાદ.	ધાસ.
મચ્છર.	ફાટ.	વરસે.	ઊગેછે.

જે બા, આપણી ગાય આવી તેને ખાવાનું આપું ? શું આપીશ, ભાઈ ? પેલો રાટલો આપુ, બા ? ના ભાઈ, રાટલાથી એનું પેટ ન ભરાય ત્યારે તેને શું ખાવા આપું ? ઘરમાંથી થોડું ધાસ લાવીને નાંખ ગાય રાટલા એ ખાય, પણ તેને રાટલા કોણ કરી આપે ? વરસાદ વરસે તેથી ધાસ ઊગેછે, તે ધાસ ચરવા ગાય રાજ બહાર જાયછે ધાસ ચરી આવીને આપણને મીઠું દૂધ આપેછે. જો, ગાયને બે શીંગડાં, ચાર પગ, ને એક પુછડું છે. પગની ખરીમાં ફાટ છે, તેથી ભીની ને પોચી જમીનમાં તેના પગ ઉતરી જતા નથી. પુછડાને છેડે વાળ છે, તેનાથી માખી અને મચ્છર ઉડાડે છે.

(૨૫)

ખાંઠ ડર ગાય.

વાછડી. હેત. દોહવા. પ્રમાણે.
સવાર. સાંજ. વાણુ. તાંબડી.

ભાઈ આપણી ગાય સવારની ચરવા ગઈ હતી. સાંજ પડી એટલે ઘેર આવી તેની વાછડી ઘેર હતી તેથી ગાય તેને ચાટીને પોતાનું હેત જણાવે છે બા, વાછડી ગાયને ધાવવા સારૂ ઉતાવળી થાયછે ભાઈ, તું વાછડી છોડ ને તાંબડી લાવ વાછડી ધાવતી થાય, એટલે હું ગાય દોહવા બેસું. બા, બધું દૂધ દોહી લઈશ નહિ. થોડું દૂધ વાછડી મોટે રાખજે. બહુ સારૂ ભાઈ? બા, ગાયનું દૂધ પોતું મને બહુ ગમેછે. લે આ થોડું દૂધ પી. રાતે વાણુમાં વધારે દૂધ આપીશ. બા ગાયને દોહી ઊભી થઈ, ને નીચે પ્રમાણે બોલો:—

(ભુજંગી છંદ.)

મલી ગાય ભાળો મલુ દૂધ તેનું,
રૂપાળી દયાળી દોસે ડવી ઘેનું !
ખરે ! ગાય તું છે ઘણા ગુણવાળી,
ધણું વા'લ' આવે હમેશાં નિહાળી.^૩

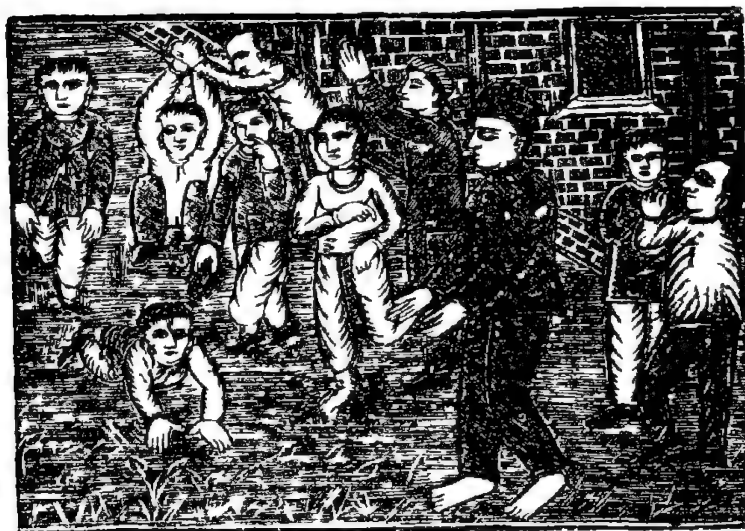
૧ ઘેનુ=ગાય. ૨ વહાલ=હેત. ૩ નિહાળી=જોઈ.

અપાવો. ચકરડી. ભમરડા. માટી.
ફેરવું. ઘુઘરા. ફેરવતાં. આવડે.

બાપા, આજ હું મગનને ઘેર રમવા ગયો હતો. તેનીપાસે ઘણાં સારાં રમકડાં છે. મને પણ તેવાં રમકડાં અપાવો. ભાઈ, મગનપાસે જે જે રમકડાં હોય, તેના નામ કહે. બાપા, તેનીપાસે ભમરડા, ચકરડી, અને ઘુઘરા છે. તને ચકરડી ફેરવતાં આવડે છે? હા, નાની બેન આગળ હું ઘણો વખત ફેરવું છું. બાપા, મને એક ભમરડો અપાવો. ભાઈ, આજ તો સાંજ પડવા આવી છે, માટે આવતી કાલે અપાવીશ. બાપા, કાશી બેન બહુ ડાહી છે. તે માટીના ગાય, ઘોડા બનાવે છે. તેનાથી પોતે રમે છે, ને નાનાં છોકરાંને રમાડે છે. બાપા કહે, વાહ! કાશી બેન તો બહુ ડાહી. ચાલો, ચાલો, મને પણ કાશી બેનનાં રમકડાં બતાવો.

જમીન. પૂરો. હવા. ઠોઠ. દિવસ.

કૌવત. ખુશી. ફેંકે. કૂદે. ખુદ્દી.

ભાઈ, દરરોજ સવાર સાંજ ખુદ્દી હવામાં ફરવાની ટેવ રાખવી ખતી શકે તો થોડી કસરત પણ કરવી, કેમકે:—

કસરતથી કૌવત વધે, આળસ રહે ન અગ;
રોગ કદી થાયે નહિ, તાજ રહે તન મન.

જુઓ, છોકરા ભણીને રમેછે કેવા ખુશ થાયછે! કોઈ કૂદેછે, કોઈ દોડેછે, કોઈ દડો ફેંકેછે એક છોકરા તો ખુદુ કૂદેછે. જમીનપર

(૨૮)

પગ પણ પૂરો મૂકતો નથી એક છોકરા જડો છે,
તે બહુ દોડી શકતો નથી. જુઓ, તે દોડતાં દો-
ડતાં પડી ગયો પાછો ઉઠીને દોડે છે બાપા, મને
પણ રમવું બહુ ગમે છે બહુ સારું ભાઈ, તમે
ખુશીથી રમો, કૂદો, દોડો; પણ આખો દિવસ
રમશો નહિ. જે છોકરા આખો દિવસ રમે ને
ભણે નહિ, તે ઠાઠ રહે છે. ભાઈ, રમવું ને ભણવું
સાથે છે માટે રમવામાં ભણવું ભૂલશો નહિ

પાઠ ૩૫ હીંચકો.

પાટિયું. સુંદર. સાંકળ. ત્રણ.

મણી અને તેનો નાનો ભાઈ મોતી

(૨૯)

હીંચકાપર બેઠાં છે જુઓ તેનું પાટિયું કેવું સુંદર છે ! મોતી હીંચકાપર આ પહેલીજ વાર બેઠો છે. તેથી તે જરા ખીચે છે. પણ મણી તેને ઝાલી રાખેછે, ને પડવા દેતી નથી. જુઓ, મોતી પણ ચોતાની બેનની પાસે બેસેછે, કે તરતજ હીંચકાની સાંકળ પકડે છે. ભાઈબેન હીંચકાપર બરાબર બેસી રહેછે, એટલે મણી કહેછે.—મોતીભાઈ, હું એક, બે ને ત્રણ બોલું એટલે હીંચકો ચાલતો થશે. એમ કહી મણી બોલેછે.—એક, બે, ત્રણ. તરત હીંચકો ઉપર નીચે જાયછે, તેથી મોતીભાઈ બહુ ખુશી થાયછે.

પાઠ ૩૬ વેદ.

મેંદું. ઘાળું. કાતરી. વણુછે. વહાલાં.
પાછળ. ઊન. લુગડાં. ટાઢ. બકરી.

કાશી બેન, જો આ ઘેદું છે. નાના ઘેદાને

મેંદું કહેછે. ચાલ, તને બતાવું. જો, તે તેની માની
 પાછળ જાયછે. ચાલો, ચાલો, આપણે તેને
 પકડીએ. ભાઈ, તે મેંદું તો કૂદતું કૂદતું બહુ
 દોડે છે આપણાથી તે પકડાશે નહિ. તેની
 મા ચરવા જાયછે, તેની સાથે તે પણ જશે.
 બેન, આ ઘેટું ઘેાળું છે. કાળાં ઘેટાં પણ હોયછે.
 ઘેટાં બહુ ગરીબ છે, તે કોઈને દુઃખ દેતાં નથી.
 જો ઘેટાનાં શરીરપર કેવું સાફં ઊન છે!
 તે ઊન માણસો કાતરી લે છે. પછી તેનાં
 લુગડાં વણેછે. ઊનનાં લુગડાં ટાઢમાં વહાલાં
 લાગેછે બકરી જેમ દૂધ દેછે, તેમ ઘેટી પણ
 દૂધ આપેછે ભાઈ, મેં બકરાં પણ દીઠાં છે તેને
 ઘેટાંનો પેટે આંખ, કાન, મોઢું, ખરીવાળા
 પગ ને પુછડી છે. પણ ઘેટાં ને બકરાં કેટલીક
 વાતમાં જુદાં પડેછે. બકરાંના પગ પાતળા ને
 મજબુત છે, ઘેટાંને તેવા નથી. બકરાંનું શરીર
 પાતળું ને તે પર વાળ છે. ઘેટાંનું શરીર જડું
 ને તે પર ઊનનો ભાર છે. તેથી તે બકરાં
 જેટલું દોડી શકતાં નથી.

પાઠ ૩૭ ઝાડ.

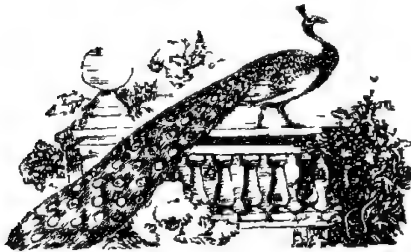

આંબા.	ઘેલો.	પીપર.	ગલગોટા.
પારકા.	વડ.	લીમડો.	ગુલાબ.
ક્યારો.	કળ.	તુરીઆં.	ગલકાં.

બાપા, આ શેનું ઝાડ છે? ભાઈ, એ આંબો છે. જો, એને કેરીઓ બહુ આવી છે કેટલીક કેરીઓ ખરો પડી છે. બાપા, એક બે કેરી હું લઉં? ના ભાઈ, એ આંબો આપણો નથી, પારકો છે. પારકા આંબાની કેરી ન લેવાય, ઘેલો છોકરો હોય, તેજ એવું કામ કરે.

બાપા, ગઈ કાલે હું આપણા બાગમાં ગયો હતો, નાની બેન સાથે હતી. અમે બંને બાગમાં ફરતા હતાં ફરતાં ફરતા અમને એક બે પાકી કેરી જડી તે કેરી અમે ખાધી. પછી અમે રમતાં હતા. રમતાં રમતાં અમે ઘણાં ઝાડ જોયાં. તેમાં વડ, પીપર ને લીમડાનાં ઝાડ ઘણાં મોટાં છે એક તરફ કેળ જોભી છે. એક ક્યારામાં ગલગોટા અને ગુલાબના છોડ પવનની લહેરથી ડોલતા હતા. બાગની વાડપર તુરી-આ ને ગલકાના વેલા પણ છે વાહ! તમે તો બાગમાં ઘણું જોયું !

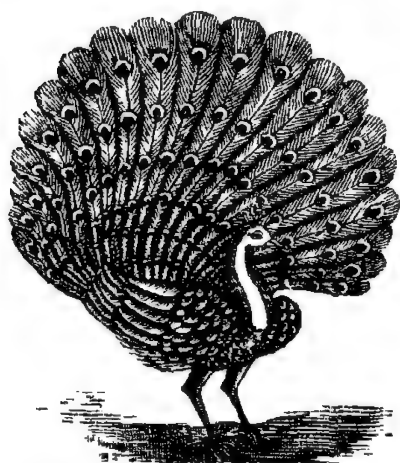
પાઠ ૩૮ મોર.

કલગી.	શોધેછે.	પીછાં.	ઊભાં.
ચાંદલા.	અવાજ.	નાચેછે.	મળ.

જુઓ, આ મોર છે. તેની ડોક ચળકતી છે.

માથાપર સુંદર કલગી છે. લાંબાં લાંબાં પીછાં છે પીછાંને છેડે ચળકતા ચાંદલા છે. નાનાં છોકરાંને મોરનું પીછું મળે તો ઘણાં ખુશી થાયછે, ને એક બીજાંને દેખાડેછે. મોરને પાંખો છે, પણ બીજાં પંખીના જેટલું તે ઊડી શકતો નથી. મોરને લીલાં ઝાડોમાં રહેવું બહુ ગમેછે. તેમાં તે ધીમી ધીમી ચાલતી ફરેછે. ફરતાં ફરતાં ખાવાનું શોધેછે, ને કોઈ વાર મોટા અવાજથી બોલેછે.

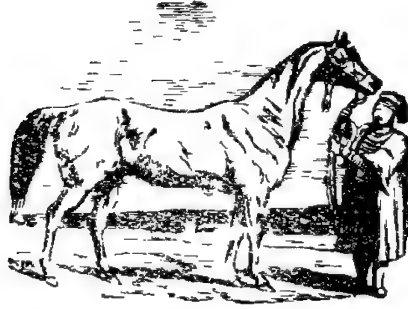

મોર ખુશીમાં હોયછે, ત્યારે પોતાનાં પીછાં ઊભાં કરી નાચેછે. તે વખત બેવાની બહુ મજા પડેછે.

(દાહરા.)

મગન થઈને મોરલો, કળા કરે જે વાર;
પાંખ હલાવે પ્રીતથી, શોભે અપરંપાર. ૧.
સુંદર રંગે શોભતો કાઢે રૂંડો રાગ;
સુણતાં હરખે બાળકો, કંપે સઘળા નાગ. ૨.
અપરંપાર=ઘણો. સુણતાં=સાંભળતાં. કંપે=ધ્રુળે.

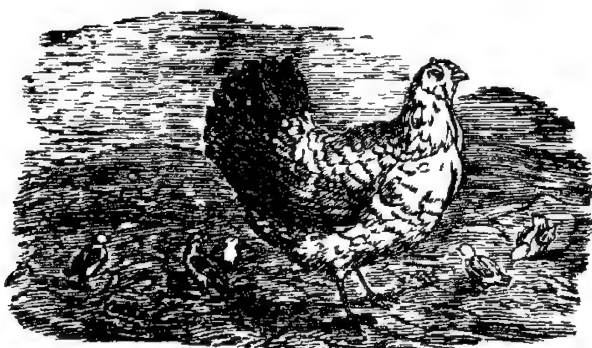

લગામ. ફલંગો. પલાણુ. નક્કર.

આવ ભાઈ, આ ઘોડો જો. શેઠના ચાકરે તેની લગામ પકડી રાખી છે, તો પણ કૂદે છે ! લાંબી લાંબી ફલંગો મારે છે ! તેની ગરદન પર કેશવાળી કેવી લખડે છે ! પુછડાના લાંબા લાંબા વાળ કેવા સુંદર દેખાય છે ! બાપા આવા ઘોડાપર મારાથી ન બેસાય. હું તો આપણા ઘોડાપર પલાણુ નંખાવી બેસીશ. ભાઈ, ઘોડાપર માણસ બેસે છે, વખતે ભાર ભરે છે, ને ગાડીમાં પણ જોડે છે. કેટલાક દેશમાં સાંતીમાં બળદને બદલે ઘોડા જોડે છે ઘોડાને પગે નક્કર ને આખો દાબડો છે, તેથી તે સપાટ જમીનપર ઝપાટાબંધ દોડી શકે છે. ઘોડા પોતાના પર પ્રીતિ રાખનારને બહુ ચાહે છે.

(૩૫)

પાઠ ૪૦ કૂકડી.

પીલાં.	ખાતરે.	માળો.	ઈંડાં.
કચરો.	ઝીણાં.	ઠેકાણું.	ખાડો.
ઢગલો.	જીવડાં.	ધણી.	નીકળે.

આ એક કૂકડી અને તેનાં પીલાં છે. કૂકડીની પાછળ તે કેવાં દોડે છે ! જુઓ, કૂકડી યગવતી કચરાના ઢગલા ખાતરે છે. તેમાંથી ઝીણાં જીવડાં તથા દાણા નીકળે છે તે ચણવા કૂકડી પીલાંને બોલાવે છે પીલાં દોડતાં આવી ચણવા મંડે છે.

કૂકડી પોતાના માળો ઝાડપર બાંધતી નથી તે કાંઈ વખત ધાસના ઢગલામા કે બીજે ઠેકાણે માળા જેવું કરે છે વખતે તેનો ધણી ખાડો ખોદી માટીથી ચણી આપે છે તેમાં કૂકડી ઈંડાં મૂકે છે, તે ઈંડાંમાંથી પીલાં નીકળે છે

૧ કૂકડીના બચ્ચાને પીલા કહે છે

ઊઠો. વહેલો. ઉઘાડો. હમણાં. ઝાઝી.

જીઓ છોકરાં,
આ કૂકડો છે. તેનાં
પીછાં કેવાં સુંદર
છે ! તે સવારમાં
વહેલો જાગી બો-
લવા માંડે છે. તે
તમે સાંભળો છો ?
હા. તે કેમ બોલે

છે ? કૂકડૂક. તે શું કહેછે ? તે તો અમે જાણતાં
નથી તે કહેછે કે, જગો, જગો ! વધારે સુઓ
નહિ ! આંખો ઉઘાડો ને ઊઠો ! સવાર થવાને
ઝાઝી વાર નથી ! હમણાં દિવસ ઊગશે !
ખારણાં ઉઘાડો ! કામે લાગો !

છોકરાં કહે, વાહ ! વાહ ! કૂકડાનું બોલવું
માણસને બહુ કામનું છે :—

(ભુજગી જી.)

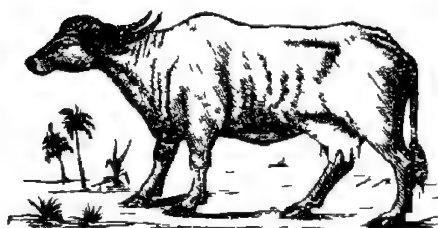
સદા ઊઠીને કૂકડા સર્વ પે'લાં
જગાડે જનોને પુકારી સુતેલાં;
કહે સર્વ ઊઠો અને કામ લાગો.
પહેલાં પ્રભુને નમી સા'થ માગો.

(૩૭)

વદી કૂકૂકૂક એવું જણાવે,
ગયો વખત પાછો ફરીથી ન આવે;
કરે કામ રૂડાં સુખો જે વધારે,
સદા કૂકડા એ જ માટે પુકારે ૨

જનો=માણસો. સહાય=મદદ. વદી=બોલી.

પાઠ ૪૨ ભેંસ.

ટુંકા. નદી. તળાવ. ડાબું. તરેછે.

તમે ભેંસ જોઈ છે ? હા, ઘણીએ કહ્યું, તેનો રંગ કેવો હોય છે ? ભેંસનો રંગ કાળો હોય છે તે ઘણું દૂધ દે છે. તે દૂધ આપણે ખાઈએ છીએ જુઓ, ભેંસનું શરીર જડું છે પણ તેના પગ ટુંકા છે ભેંસનો ડોક ગાયના જેટલી લાંબી પણ જડો વધારે છે ગાયની ડોકે ગોદડી લટકતી હોય છે, ભેંસને તેવી ગોદડી નથી. શીંગડાંમાં પણ ફેર છે, ગાયનાં શીંગડાં ગોળ

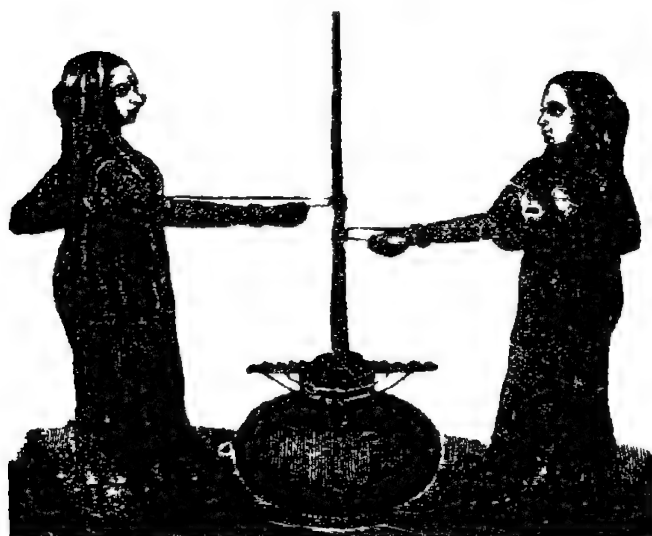
ને ભેંસનાં ચપટાં છે. તે ઘણી ધીમી ધીમી ચાલેછે ચાલતાં ચાલતાં ઉભી રહેછે ભેંસ બહુ દોડી શકતી નથી તેને પાણીમાં પડી રહેલું બહુ ગમેછે. નદી, તળાવ, કે પાણીથી ભરેલા ખાડા દેખે એટલે જટ તેમાં પડેછે. બાપા, જુઓ આપણી ભેંસ આવેછે. ભાઈ, તેને તું ઘેર હાંકી જ, પછી પાણી પા, ને ઘાસ નાંખ. બાપા, હું રોજ ગાયનું દૂધ ખાઉં છું, આજ તો ભેંસનું દૂધ ખાઈશ. ભેંસનું દૂધ અને બાજરીના રોટલા મને બહુ ભાવેછે. ભાઈ, ગાયના દૂધ કરતાં ભેંસનું દૂધ વધારે મીઠું છે. એ વાત ખરી, પણ ગાયના કરતાં ભેંસના ગુણ જુદા છે, તે સાંભળ:—

(દોહરા.)

ભેંસ ભલી છે દૂધમાં, પણ ગાંડી કેવાય;
મળે મારગે ઊંઠતો, ભડકી ભાગી જાય. ૧.
ગમાર સરખી ગાંગરે, નહિ સાન કે ભાન;
ડોખા જેવો સૌ કહે, હોય મુરખ હેવાન. ૨

સાન=સમજણ, ભાન=ખબર. ડોખું=ભેંસ.

પાઠ ૪૩ ધી.

માખણુ. તાનું. દહીં. રવાઈ. છાશ.
તાવે. ઊનું. ગોળી. વહોવે. ચીકણું.

તમે ધી ખાધું છે? હાવે, અમે રોજ ધો
ખાઈએ છીએ. ધો શામાંથી થાય? માખણુને
તાવે એટલે ધી થાય. મારો મા રોજ માખણુ
તાવેછે. અમે રોજ તાનું ધો ખાઈએ છીએ.
તાનું ધી ખહુ સારું લાગેછે. મારે ઘેર એક
ભેંસ ને એક ગાય છે. તે ઘણુ દૂધ દેછે. દૂધને
ઊનું કરી માંહે જરા છાશ નાંખે એટલે કેટલીક
વારે દહીં થાયછે. દહીંને ગોળીમાં નાંખો મારી

(૪૦)

મા રવાઘથી વલોવેછે, એટલે છાશ થાયછે
છાશ ઉપર જે ચોકણું ચીકણું તરી આવે તે
માખણુ માખણુ પણ કોઈક દિવસ અમે રોટલા
સાથે ખાઈએ છીએ તાજું તાજું માખણુ ન
ખાજરોના રોટલા બહુ મોડા લાગેછે બાળકો,
એક દિવસ માતા જશોદાજી છાશ કરતા
હતાં તે વખતે—

(દાહરા.)

મા ! મા ! કરતો કાનજી, આવ્યો માની પાસ;
માખણુ દેજો મા મને, તો કરવા દઉં છાશ. ૧.
પાસે જઈને પકડતો, ગોળો વાંસ કે હાથ;
રઠ જણી મા મલકતી, દે માખણુ લઈ હાથ. ૨.
વાહ ! વાહ ! જશોદાજી માતાનો કેવો પ્રેમ ! માના
ઉપકારનો પાર નથી.

પાઠ ૪૪ માના ઉપકાર.

૫૬.

બહુ તારા ઉપકાર ! માતા બહુ તારા ઉપકાર !—ટેક.
ખાતે ખોળે લઈ ધવગવે, ખમી લાતના માર.—માતા.
હસતો રમતો ખુદું ખોળો, ખુશીથી તું ખમનાર.—મા.
ખોડી લઈને છાતી સરસો, દાખી તું કરતી ખ્યાર.—મા.
પ્રોતે પોઢાડી અજોળો હાલ્યાં, વદતી વા'લા સાર.—મા.
પડું ખડું તો ખમા વદીને, કરતી વા'લ અપાર.—મા.
વીણુ મોહું મારું ભાળી, પાડે આંસુ ધાર.—માતા.

સુખે દુ ખે લાડ લડાવ્યાં, પૂરણુ ધરીને ખ્યાર. —મા
 પેગી આઢી આવુ હું પાસે, મલકતે મુખડે સાર —મા
 દુખડાં લેતી લળીં લળીં જોતી, હરખી વારવાર —મા
 મસ્તી મારી માફ કરીને, આપી શિખામણુ સાર. —મા
 પાળી પોષી મોટા કીધો, છે અગણિત આભાર —મા
 કદો કછોર થાઉ ભલે પણ, તારો પ્રીતિ એકતાર —મા
 એ ગુણુ ધારી સેવા તારી, કદો ન ચૂકુ લગાર. —માતા.

ખાંતે=હોંસે. ખ્યાર=હેત. પોઢાડી=સુવાડી.
 અપાર=ઘણો. મલકતે=હસતે. પાળીપોષીને=ઉછરીને.
 અગણિત=ઘણા, આભાર=પાડ. એકતાર=એકસરખી.

પાઠ ૪૫ ત્રણ મૂળ રંગ.

રાતો. પીળો. વાદળી. પત્તાં.

વિદ્યાર્થી. કંકુ. ચપળ. શાખાશ.

મહેતાજી કહે.—વાહ ! વાહ ! આજતો ઘણા
 ખરા વિદ્યાર્થી કપાળમાં ચાંદલા કરી આવ્યા
 છે ! માધુ ! જો, મોહનના કપાળમાં કેવા રંગનો
 ચાંદલો છે ? સાહેબ, તે તો રાતા રંગનો ચાં-
 દલો છે. મોહન, તે શાથી તે ચાંદલો કર્યો ?
 કંકુથી. રાતા રંગનું તમે ખીજું કાંઈ જોયું છે ?
 હા, જી. લોહીનો રંગ રાતો હોયછે. પાકેલા
 મરચાંનો રંગ રાતો હોય છે.

જુઓ, મારા હાથમાં આ ગલગોટાનું ફૂલ છે. તેનો રંગ તમને કેવો દેખાય છે? વર્ગમાં જવાબ દેવામાં નાનાલાલ ચપલ હતો, તેથી તે બોલી ઊઠ્યો. સાહેબ, તે ફૂલનો રંગ પીળો છે. બધા વિદ્યાર્થીને નાનાલાલનું કહેવું ખરું લાગ્યું. નાનાલાલના જવાબથી મહેતાજી પણ ખુશી થયા ને શાખાશી આપી.

મહેતાજી.—પીળા રંગનું તમે બીજું કાંઈ જોયું હોય તો જણાવો. બધા વિદ્યાર્થી કહેવા લાગ્યા, સાહેબ, હજારનો રંગ પીળો હોય છે.

મહેતાજી.—રાતો અને પીળો એ બે રંગ તો તમે ખરાબર ઓળખોછો; પણ વાદળનો રંગ કેવો દેખાય છે તે કહો. ના, જી. તે રંગનું નામ અમે જાણતા નથી. સાંભળો, ત્યારે હું કહું. વાદળના રંગને વાદળી રંગ કહે છે. આપણી નિશાળમાં જુદા જુદા રંગનાં પત્તાં છે, તે હું તમને બતાવુંછું. તેમાંથી તમે વાદળી રંગનાં પત્તાં શોધી કાઢો. આજ આપણે કયા કયા રંગ જોયા? રાતો, પીળો ને વાદળી. તે ત્રણ રંગ તમે ખરાબર ઓળખતાં શીખજો. આવતી કાલે આપણે રંગની બીજી વાતો કરીશું.

પાઠ ૪૬ મિશ્ર રંગો.

નારંગી. લીલો. બંબુડો. પડીકાં.

પ્યાલા. આરપાર. માપ. ખાતરી.

મહેતાજી.—ગઈ કાલે તમને ત્રણ રંગ ઓળખાવ્યા હતા તે યાદ છે ? હા, જી. ત્યારે તેનાં નામ બોલી જાઓ. રાતો, પીળો ને વાદળી.

જુઓ, આજ તે ત્રણ રંગનાં મેં જુદાં જુદાં પડીકાં આણ્યાં છે. તમે ઝાડમાં, ફૂલમાં અને લુગડામાં જે તરેહતરેહના રંગ જુઓ છો, તે બધા આ ત્રણ રંગની મેળવણીથી થયેલા છે. તે માંહેના આજ તમને થોડા રંગ કરી બતાવુ છું.

જુઓ આ કાચના પ્યાલામાં આરપાર દેખાય છે. તેમાં થોડું પાણી ભરી અંદર જુદા જુદા રંગ નાંખીશ. તે નાખવામાં રંગનું કાંઈક માપ રાખવાની જરૂર છે. માટે દરેક રંગ આ નાની ચમચી ભરી નાંખીશ. જુઓ, આ ત્રણ વાર ચમચી ભરી રાતો રંગ પ્યાલામાં નાંખું છું. પ્યાલાના પાણીને હલાવવાથી તે કેટલું દેખાય છે ? રાતું. તે રાતા પાણીમાં પાંચ ચમચો ભરી પીળો રંગ નાંખી હલાવું છું. જુઓ, તેથી નવો રંગ થયો. મારી પાસે આ પાકો નારંગી છે, તેના જેવો પાણીનો રંગ દેખાય છે, માટે

તેને નારંગી રંગ કહે છે. તમારા હાથમાં નારંગી લઈ પ્યાલા પાસે રાખી ખાતરી કરો.

પછી મહેતાજીએ બીજા પ્યાલાના પાણીમાં આઠ ચમચી ભરી વાદળી રંગ નાંખીને, તેમાં પાંચ ચમચી ભરી પીળો રંગ નાંખ્યો. પછી પાણીને હલાવ્યું, એટલે લીલો રંગ દેખાયો. કહ્યો, તમે આવા લીલા રંગનું કાંઈ જોયું છે ? હા, જી. ઝાડનાં પાંદડાંનો અને કાચો કેરીનો રંગ લીલો હોય છે.

પછી મહેતાજીએ ત્રીજા પ્યાલાના પાણીમાં એક ચમચી ભરી રાતો ને એક ચમચી ભરી વાદળી રંગ નાંખી પાણી હલાવ્યું, એટલે કાંઈ જુદોજ રંગ દેખાયો. તમે પાકાં જંબુ તો દીઠાં હશે, તેના જેવો આ પાણીનો રંગ છે, માટે તેને જંબુડો રંગ કહેછે. આજ તમને જે શિખવ્યું તે પ્રમાણે તમે તમારે ઘેર કરી જોજો, એટલે ખરાખર યાદ રહેશે.

ટીપ—શિક્ષકે બિલોરી કાચના પ્યાલા, ચમચી, નારંગી, પાણીનો લોટો તથા મૂળ રંગ હાજર રાખી પ્રયોગ સાથે મિશ્ર રંગનો પાઠ સમજાવવો.

(૪૫)

પાઠ ૪૭ શિખામણ

ઊઠવું. નહાવું. ખસ. દાંત.
ગંધાય. મેલ. ગુમડાં. તૈયાર.

ખાળકે. પાંસરા.

સવારમાં વહેલું ઊઠવું ઊઠીને દાંતણ કરવું
દાંતણ ન કરીએ તો માં ગંધાય ને દાંત સડી
જાય. પછી ઊના પાણીની નહાવું. નહાતી
વખત શરીર થોળી મેલ રહેવા દેવો નહિ.
મેલ રહે તો ખસ તથા ગુમડા થાય નહાયા
પછી તરત લુગડાના કટકાથી શરીર ડોકું કરી
સાફ લુગડાં પહેરવા. આ વખત વરમાં કાંઈ
ખાવાનું તૈયાર હોય તો થોડું ખાઈ લેવું. પછી
પોતાને કામ લાગવું. ખાળકેએ નિશાળે જવું,
નિશાળમા ખરાખર ભણવું, તથા પોતાના
મહેતાજી કહે તેમ કરવું. નિશાળમાંથી રજા
મળે એટલે પાંસરા ઘેર જવું.

પાઠ ૪૮ નિશાળીઆને શિખામણ.

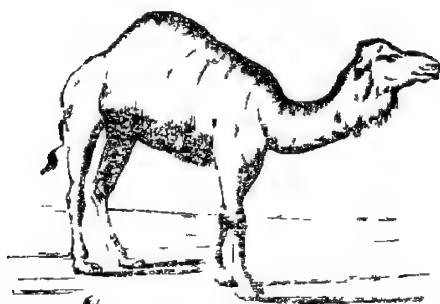
હરિગીત ૭૬

સંભારવા જગનાથને, ઊડી પ્રભાતે પ્રોતથો;
નમવું પછી મા'ખાપને, શાણા ધઈ શુભરીતથી;
દાંતણ કરી ના'વું પછી, શુભ વસ્ત્ર અંગે ધારવાં;
શાળમાં વે'લા જઈ, નિજ પાઠને સંભારવા.૧.

જઈ વર્ગમાં બેસો તહિં, નમરૂં ગુરને સર્વદા;
ભણવું હમેશાં ભાવથી, લડવું ન કે સાથે કદા;
આજ્ઞા ગુરની માનવી, ને બોલવું સાચુ વળી;
છૂટી જવું સીધા વરે, નિશાળમાંથી ન'કળી ર.

ગગનાથ=પરમેશ્વર. પ્રભાત=સવાર. શાણા=ડાહ્યા.
ગુભ-સારુ. વન્ધ=લુગડાં. નિજ=પોતાના.
ગુરુ=મહેતાજી. સર્વદા=રમેશા. આજ્ઞા=હુકમ.

પાક ૪૯ ઉપ.

ઉંચું. પીક. લખડે. ભડકે. હોઠ.

જુઓ છોકરાં, ઊંટ જાયછે એના પગ કેવા
લાંબા લાંબા છે! ડોક પણ લાંબી છે ડોકપર
માથું કેવું નાનું છે! ઊંટ જેમ ઉંચુ છે, તેમ
તેની ડોક લાંબી છે, તેથી તે જમીનપર ચરી
શકેછે, અને ઝાડનાં પાંદડાં પણ ખાઈ શકેછે.
બાપા, આજ સવારે આપણા ઘર પાસેથી એક
ઊંટ જતું હતું. તેનો પીકપર બે જણ બેઠા
હતા. ઊંટ પર તે શી રીતે ચઢતા હશે? ભાઈ,

ઊંટને પહેલાં જમીનપર બેસાડે છે, પછી તેની પીઠપર માણસ બેસે છે. માણસ બેસી રહે એટલે ઊંટ ઊભું થાયછે. ઊભું થઈને ચાલવા માંડેછે. ચાલતાં ચાલતાં ઊંટના હોઠ લપડેછે- ઊંટના પગનાં તળીયાં પહેળાં ને પોચાં છે, તેથી તે રેતાળ જમીનમાં ઝપાટા બંધ ચાલી શકેછે. ઊંટને જોઈ ભેંસ ભડકેછે; તેથી નાનાં છોકરાં કહેછે, કે ઊંટના શીંગડાં ભેંસ ચોરી ગઈછે; મોટે ઊંટને જોઈ તે નાસેછે.

(દોહરા.)

અકલ દિણ છે ઊંટીયું, ખારીલું ખીજળ;
ગળું વગાડી ગાંગરે, ચાલે વાંકી ચાલ ૧.
(પણ) ભાર વહે દુઃખો ખમે, કાપે પંથ અપાર;
રણમાં વા'ણુ સમાન છે, મોટે આવે ખ્યાર ૨.

પાઠ ૫૦ દરજી.

ભલો. શીવવું. ડગલી. ઝભલું.

જુઓ, દરજી લુગડાં શીવેછે નાનાં છોકરાંના તથા મોટા માણસના કોટ શીવીને ટાંગી રાખ્યા છે. ખીજ દરજી કરતાં આ દરજી વધારે ભલો છે શીવવું પણ સાફ છે. તેથી લોકો ખુશીથી એની પાસે લુગડાં શીવડાવેછે.

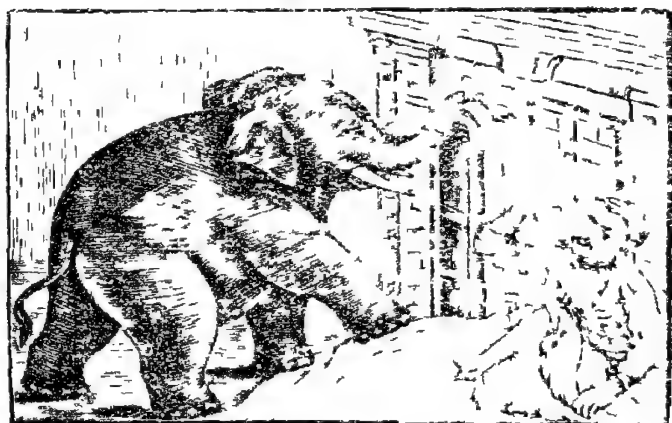
હું પણ આ દરજી પાસે લુગડાં શીવડાવું છું. કેમ ભાઈ દરજી, મોતીભાઈની ડગલી ને

અંગરખી તથા નાની બેનનું ઝલલું તૈયાર થયાં ? રામભાઈ, થોડી વાર છે; આજ સાંજે આપીશ. અરે ભાઈ દરજી ! તમે લુગડાં તો

સારાં શીવોછો, પણ વાર બહુ લગાડોછો. રોજ સાંજે લેવા આવવાનું કહો છો, ને લુગડાં તો આપતા નથી. કેમ કરીએ ભાઈ ! કામ ઘણું ને શીવનાર થોડા તેથી એમ થાયછે ચંદુલાલ સાડ સુરવાળ ને છોટાલાલ સાડ લંબી શીવવી છે, તે ક્યારે શીવી આપશે ? હમણાં કાનજી શેઠની નાની દીકરીનો બાધરી તથા બદન શી-
ચુંછું, તે શીવાઈ રહેશે એટલે તમારું કામ હા-
થમાં લઈશ.

પાઠ પર હાથીની ચારતા.

દુકાન. સૂંઢ. સોય. ઘોંચી. ગંદૂં. ખરાખ.

એક દરજીનો દુકાન પાસે થઈ, એક હાથી દરજી તળાવે પાણી પીવા જતો. તે વખત દરજી હાથીની સૂંઢમાં ખાવાનું મૂકતો. તેથી હાથી તેના તરફ સૂંઢ લાંબી કરતો. એક દિવસ દરજીએ જાણી જોઈને, ખાતું આપવાને બદલે તેની સૂંઢમાં સોય ઘોંચી; આ વખત હાથીએ વગર બોલે પોતાના નોંમાં સૂંઢ ઘાલી દીધી, ને તળાવ તરફ ચાલતો થયો. તળાવે જઈ તેણે પાણી પીધું. પછી ગામમાં પાછા આવતી વખત હાથીએ સૂંઢમાં તળાવના ખા-ડામાંથી ગંદૂં પાણી ભરી લીધું. ચાલતા ચાલતાં પેલા દરજીનો દુકાન આવો, એટલે હાથી સૂંઢ-

માંથી ગંદૂં પાણી દરજીપર ફેંકવા મંદો ગયો.
તેથી દરજીનું સારીર તથા સારાં સારાં લુગડાં
ખરાબ થયા. કેનક:-

(આપાઈ.)

મશ્કરીકરતાં માફ થાય, કરનારો પાછળ પસ્તાય,
અણધાર્યું ફળ આવી જાય, દરજીની માફક મુંઝાય.

પાઠ પર પેસો.

દણુ. આપ્યો. કર્યું. ચળકતો.

પાઈ. ધાતુ. નીકલ. તાંબું.

નાની બેન, મારા હાથમાં પેસો છે તે જુઓ.
એ પેસો તમને કોણે આપ્યો? બાપાએ. મને
પણ ગઈ કાલે બાપાએ એક પેસો આપ્યો
હતો, તે આ પેસો કરતા વધારે ચળકતો હતો.
બેન, તમારા પેસાનું તમે શું કર્યું? મેં તે પેસાની
ત્રણ પાઈ લીધી. એક પેસાની ત્રણ પાઈ
આવે? હા તમે એ ત્રણ પાઈનું શું કર્યું? એક
પાઈની ખડી લીધી, એક પાઈનું ખાત્રાનું, ને
એક પાઈ આ રહી મારા હાથમાં. બેને ભાઈને
પાઈ બતાવી, એટલાનાં મા આવી, અને
તે પૂછવા લાગી, શું કહેછો? આ પાઈ અને
પેસો બેઈએછીએ છોટાભાઈએ માને પૂછ્યું
કે તમારા હાથમાં શું છે તે બતાવો. માએ દણુ
અને આનો બતાવ્યા તે બેઈભાઈ બેન ખુશી

થયાં. પછી માએ કહ્યું કે ઢલુના બે પૈસા આવે છે. અને આનાના ચાર પૈસા આવે છે. નાની બેને પૂછ્યું કે આનો તો ઢલુ કરતાં જુદો જાતનો છે, તે શાનો થતો હશે વા? માએ કહ્યું પાઈ, પૈસો અને ઢલુ એ તાંબાનાં થાય છે, અને આનો નીકલ નામનો રૂપા જેવી ઘાળી ધાતુનો થાય છે.

પાઠ ૫૩ રૂપાનાજી.

રૂપીઆ. અર્ધોરૂપીઆ. પાવલી.

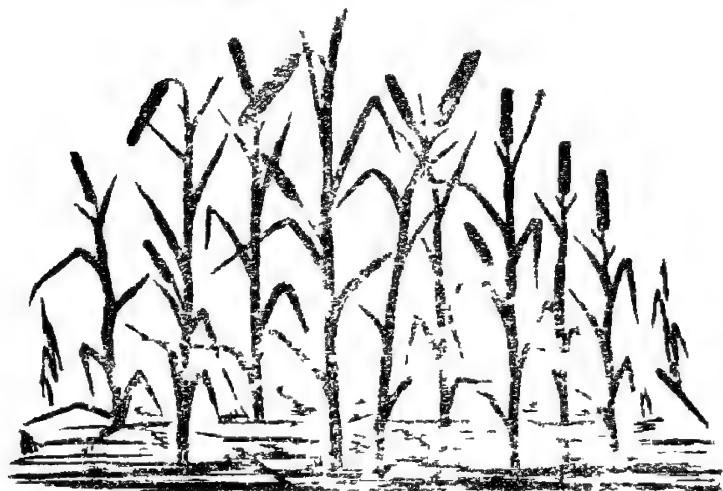
બેઆની. પત્થર. રાજા. મહોરું.

એકદિવસ લલ્લુ તેના બાપનો સાથે બજારમાં ગયો. ત્યાં એાળખીતા શેઠ નવલશાની દુકાને બાપદીકરો બેઠા એટલામાં નવલશાએ એક થાળીમા કોથળી ડાલવી રૂપાનાણાંનો ઢગલો કર્યો. તેમાં રૂપીઆ, અર્ધારૂપીઆ, પાવલી અને બેઆની હતાં. લલ્લુ તે ધારોધારીને જોતો હતો એટલામાં એક મુસાફર નવલશાના હાથમાં એક રૂપીઆ મૂકી તેના અર્ધારૂપીઆ માગ્યા નવલશાએ રૂપીઆ પત્થરપર વગાડી થાળીમાં નાંખ્યો, ને બે અર્ધારૂપીઆ લલ્લુના હાથમાં આપી કહ્યું કે, પત્થરપર વગાડી મુસાફરને આપો દે લલ્લુએ તેમ કર્યું. મુસાફર એક રૂપીઆના બે અર્ધારૂપીઆ

લઈ ચાલતો થયો. થોડે દુર ગયા પછી મુસાફર પાછો આવીને કહે કે, શેઠ, મારે મુસાફરીમાં પાવલીનો જરૂર પડશે. માટે આ એક અર્ધો-રૂપીઓ પાછો રાખી તેની પાવલીઓ આપો. નવલશાએ એક અર્ધરૂપીઆની બે પાવલી આપી. એટલામાં નવલશાના હાથમાં એક બીજા માણસે પાવલી મૂકી તેની બેઆની માગી. નવલશાએ એક પાવલીનો બે બેઆની આપો. લલ્લુને પાવલી ને બેઆની હાથમાં લઈ જવાનું મન થયું. તેથી નવલશાએ એક પાવલી અને એક બેઆની લલ્લુના હાથમાં આપી. જોઈને તે પાછો આપતાં કહે કે, બાપા પાવલીમાં ને બેઆનીમાં રૂપીઆના જેટલું જ રાખનું મહોરું છે. એટલામાં નવલશાના નોકરે શાક લેવા પૈસા માગ્યા, નવલશાપાસે પૈસા ન હોતા, તેથી લલ્લુના હાથમાં એક બેઆની આપો પાસેની દુકાને પૈસા લેવા મોકલ્યો. દુકાનદારે બેઆનીનો એક આના ને ચાર પૈસા આપ્યા. લલ્લુએ તે નવલશાને મળી આપ્યા. પછી લલ્લુ ને તેનો બાપ નવલશાનો રજા લઈ ઘર તરફ ચાલતા થયા.

ટીપ — શિક્ષકે આ પાઠ શિખવતી વખત તમામ નાણું હાજર રાખવું તથા વધારાના પ્રશ્ન પૂછી અરરપરસ નાણાનો મુકાબલો કરાવવા

જર. અરદ. ચોખા. ખાંડ.
 ઘઉં. ચણા. મઠ. સાકર.
 ચોખા. વાલ. ખેતર. ભાજ.

સાંભળો. ચોખાખી. અનાજ.

છોકરાં તમને દાખલાં નામ આવડેછે ?
 હા. જર, ખાજરી, ઝડે, નાણા એ ચાર
 કરતાં વધારે નામ આવડે ? ના સાંભળો
 ત્યારે હું તમને કહું. જાણીશો કે વાલ,
 ચોખા, મઠ એ પાંચનું તમે ચોખાખી શોધો ?
 વાલ, ચોખા, મઠ એવારા ગેવાસા આવેલા
 નથી લો, હું તે દેખાડું તમને અનાજ,
 કહેછે ગોળ, ખાંડ, સાકર, દૂધ, ઘી, ભાજ,

એ અનાજ કહેવાય ? ના, ખેતરમાં દાણા પાકે છે તે અનાજ; બીજાંને અનાજ ન કહેવાય.

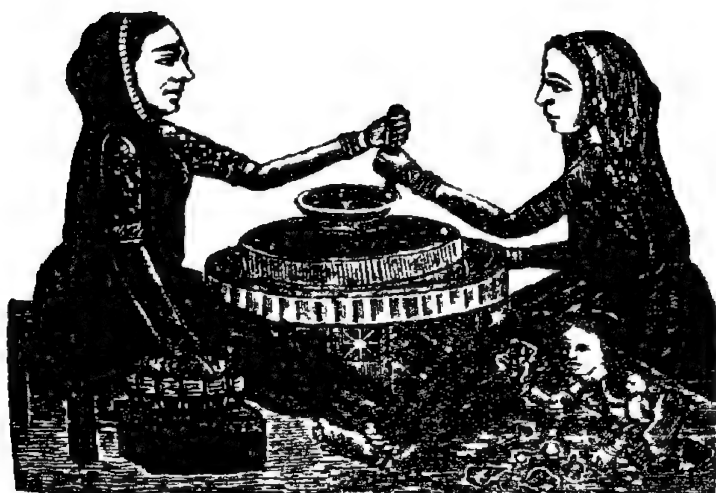
પાઠ પપ અનાજ ભાગ ૨ જો.

તુવેર. ખીચડી. વેકરીઓ. કાંગ. બંટી.
બાવટો. ખડધાન. રૂપિઓ. ગુજરાન.

છોકરાં, આગલા પાઠમાં અનાજનાં નામ દીધાં તે તમને યાદ છે ? પા સાંજેના. તેમાંનાં કટલાક એમનેએમ રાત્રીને ખવાય છે, કેટલાકને દળા લોટ કરો તેની રાટલો કે રાટલા કરેછે વડિના લોટની રાટલી કહે છે. આજરીના લોટના રાટલા થાયછે અરદ, મગ, ચણા, વાલ એ એમનેએમ રાંધાને ખવાયછે, અથવા તેને ભરડીને દાળ કરેછે. તુવેરનો દાળ તમે ખાધી છે ? હા અમારે ઘેર તણી વખત તુવેરની દાળ કરેછે. રાંધેલા ચોખાને ભાત કહેછે. ચોખા સાથે મગની કે તુવેરની દાળ ભેળી ખીચડી કરેછે. કોઈ પાણ અનાજ કાચું ખાતું નહિ. કાચું ખાઈએ તો પેટમાં દુખે ને માંદા પડીએ ખડમાંથી થનારા વેકરીઓ, કાંગ, બંટી, બાવટો વગેરેને ખડધાન કહેછે. અસલના વારામાં કુપિઓ જંગલમાં તપ કરતા તે વખત ખડધાનથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા.

(૫૫)

પાઠ પદ્ધતી.

ટોપલી. આરતી. બદલેછે. ઝીણા.
પડખે. ફેરવતી. વહેલાં. મૂઠી.

જુઓ, મા દીકરી દળેછે. વંટી ધુમધુમ ફરેછે. નાનો છોકરો પાસે રમેછે. ઘઉંની ટોપલી ભરી એક પડખે રાખી છે, તેમાંથી મા એક હાથે મૂઠી ભરી વંટીમાં આરતી જાયછે, બીજે હાથે વંટી ફેરવતી જાયછે. એક હાથ થાકી જાય, એટલે બીજે હાથ બદલેછે. રાજ સવારમાં વહેલાં ઊઠી દળેછે. સાંભળ

(૫૬)

બા, દળતાં દળતાં મા દીકરી ગીત ગાયછે
ભાઈ, તેથી તેને થાક થોડો જણાયછે. આ દળનારી
એક દાણો બગડવા દેતી નથી. લોટ ઝીણો
થાયછે. દળી રહે એટલે ટોપલીમાં લોટ
ભરી લેછે. પછી હાથ, મોં ઘોઈ સાફ કરેછે.

પાઠ ૫૭ ગધેડાની વાત.

કુંભાર. આબ્યું. વિચાર. ઝોટલા.
હસવું. ફૂલાયો. બૂમો. લાકડી.

એકવાર એક કુંભારના ગધેડાના મનમાં
આબ્યું કે, કુંભાર કુતરાપર જેવું હેત રાખેછે.

(૫૭)

તેણું હેત મારાપર રાખે તો કેણું સારું? માટે કુતરો જેમકુંભારને ખુશી કરવા પુછી હલાવેછે ને કૂદેછે, તેમ હું પણ તેની આગળ કરું. આવો વિચાર કરેછે, એટલામાં કુંભાર ઘેર આવો એટલાપર બેઠો. એટલે ગધેડો કુતરાની પેઠે પુછી હલાવી કૂદવા મંડી ગયો. આ જોઈ કુંભારને હસણું આવ્યું તેથી ગધેડો વધારે ફૂલાયો, ને પાછલા પગપર ઊભો થઈ આગલા પગ કુંભારપર મૂકવા ગયો. તેથી કુંભારે ખૂબો પાડવા માંડી. આ સાંભળી તેના દોકરાએ દોડતા આવી ગધેડાને લાકડી મારવા માંડી. તેથી ગધેડો અધમુઆ જેવો થઈ ગયો. આ દેખાવ જોઈને એક સમજી માણસ બોલ્યો કે:-

(હાહરો.)

વગર વિચારે જે કરે, પાછળથી પસ્તાય;
કામ બગાડે આપનું, જગમાં હાસી થાય.

(૫૮)

પાક પટ શાક.

મેમાન.	સુરણ.	ભીંડા.	નરસું.
સમજ.	વેંગણ.	ગવાર.	કારેલાં.
બટાટા.	રતાણ.	શીંગો.	મેથી.

ભાઈ, આજ તો આપણે ઘેર મેમાન આવેલા છે, માટે શાક વિના ચાલશે નહિ પાનાચદ, લે આ પૈસા, તેનું શાક લઈ આવ બા, શું શાક લાવું? ભાઈ, સારું જોઈને લાવજે. બા, સારા નરમામાં મને સમજ ન પડે. હું તો તમે કહો તે લાવું બજારમાં જે જે શાક મળતાં હોય તે કહે. બટાટા, સુરણ, વેંગણ, રતાણુ ઘણી વખત મળેછે. ભીંડા, ગવારનો શીંગો,

તુરીયાં ને મલકાં પણ કોઇ વખત આવેછે
કારેલાં મળેછે ? ના. થોડા દિવસ થયા કારેલા
જેવમા આવતાં નથી. ભાજી તો હશે ? હા,
મેથોની ભાજી ઘણી આવેછે. ત્યારે બે પૈસાનાં
વેંગણ ને એકાદ પૈસાની મેથોની ભાજી લઈ
આવ. ભાજી તાજી હોય તે લેજે.

પાઠ પદ આકાર.

ચીતરતાં. ચીતર્યું. બાજી. ખૂણા.
ગોળ. કુંડાળું.

આવો, બેન આવો, આપણે આજ નવી
રમત રમીએ. શી નવી રમત રમીશું ?
જીઓ, તમને આવું ચીતરતાં આવડે-
છે ? એમાં તે શું ! એવું તો હું હમણા મારી
પાટી ઉપર ચીતરી આપું. જો, મેં મારી પાટી
ઉપર ચીતર્યું. બેન, ચીતરતાં તો ઠીક આવડેછે,
પણ તેને કેટલી બાજી ને કેટલા ખૂણા છે ?
ચાર બાજી ને ચાર ખૂણા.
ભાઈ, મને તો આવું ત્રણ
બાજી ને ત્રણ ખૂણાવાળું
પણ ચીતરતાં આવડેછે. બહુ સારું,
બેન, પણ આનું નામ આવડેછે ?
તેનું નામ ગોળ કુંડાળું. એવું પણ
તમે એક વાર ચીતરી આપો.

(૧૦)

ખાઠ ૬૦ વાંદરાની વાત.

શાહી. શીસો. ચીસો. સંગ. હાની.

ખુવાર. પંજા. થાખડે. ચાળા. વાનર.

એક શેઠને ઘેર એક વાંદરો તથા બિલાડી હતાં, તે બંને હળી મળીને રહેતાં. વાંદરે પોતાના શેઠને હજમત કરાવતાં ઘણીવાર દીઠા હતો. એક દિવસ તે વાંદરાના મનમાં હજમ ખનવાનો વિચાર આવ્યો. તેથી તેણે પોતાની સાથે રહેનારી બિલાડીને પકડી, તથા ઘરમાં શાહીનો શીસો હતો તે લીધો. બિલાડીની ચીસોથી ઘરનાં માણસે જોયું, તો જેવી

(૬૧)

રીતે શેડના વાળ હજમ પલાળતો, તેવી રીતે
વાંદરો બિલાડીને માથે શાહી રેડી ઘસતો હતો.
આ જોઈ બધાંને બહુ હસવું આવ્યું. બિલાડી
છૂટવા માટે તરફીઆં મારતી, તે વાંદરો તેને
પોતાના પંખથી થામડતો, અને હસવું આવે
એવા મોંના ચાળા કરતો. બિલાડી ચૂપ રહેતી
એટલે વાંદરો પોતાનું કામ કરવા મંડતો. આ
વખતે મહેતાજી શેડ પાસે બેઠા હતા. તે આ
દખાવ જોઈ બોલ્યા:—

(દોહા ૧.)

અણસમજીના સંગમાં, ઉપજે દુઃખ અપાર;
હેત છતાં હાની કરી, ઉલટાં કરે ખુવાર. ૧.
જુઓ બિલાડી બાપડી, વસી વાનરને સંગ;
મુંઝાણી મનમા ઘણી, ખરડાયું નિજ અંગ. ૨.

(૬૨)

પાઠ ૬૧ કંદોઈની દુકાન.

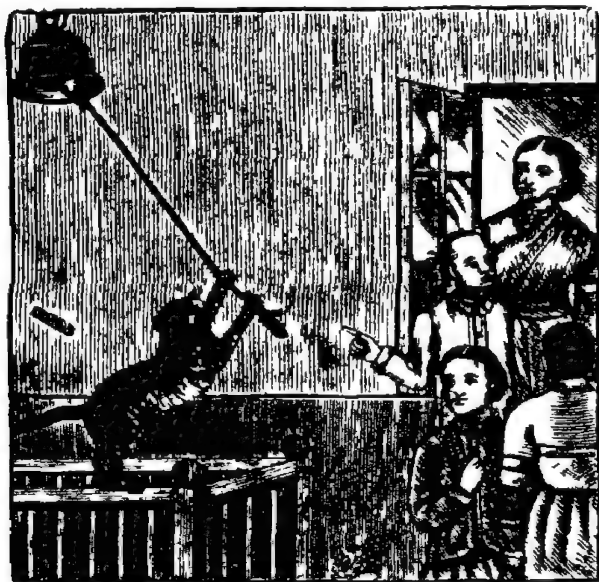
ત્રાજવી.	જલેબી.	ખરશી.	પેંડા.
ટોપલા.	ગાંડીઆ.	ધરાક.	સેવ.

ચૂલ. તાવડો.

જુઓ છોકરાં, આ કંદોઈની દુકાન કેવડી મોટી છે? કંદોઈ હાથમાં ત્રાજવી લઈ મીઠાઈ તોળેછે. સામાં ધરાક ઊભાં છે. દુકાનમાં એક તરફ જલેબી ને લાડુ ગોઠવેલા છે. બીજી તરફ સેવ ગાંડીઆના ટોપલા ભરી રાખ્યા છે. એક થાળીમાં પેંડા ભરેલા છે. ખરશી પણ તૈયાર છે. એક કંદોઈ ચૂલપર તાવડો મૂકી દૂધ

ઊનું કરેછે. આજ તો આપણે તાજી જલેબી લઈએ. તાજી જલેબી ખાવામાં બહુ મજા પડેછે. મોતી કહે, જલેબી સાથે થોડા ઘણા સેવગાંડીઆ લેશો, તો વધારે મજા પડશે. નાની બેન સાડે એકાદ પેંડો તથા બરફીનો કટકો લેજો.

પાઠ ૬૨ બિલાડીનું ડહાપણ.

ચાલ. પાળેલી. ઓરડો. જમવું.
વેળા. વાટ. ટાંગેલો. દારી.

એક શેઠના ઘરમાં બિલાડો પાળી હતી. તે

શેઠના ઘરમાં એવો ચાલ હતો, કે જન્મવાની વેળા થાય ત્યારે ઘંટ વગાડતા. ઘંટનો અવાજ સાંભળી, ઘરનાં બધાં માણસો જન્મવા આવતાં. તે વખત પાળેલી બિલાડી તેમની પાસે આવી બેસતી. તેથી તેને પણ ખાવાનું મળતું.

એક દિવસ જન્મવાની વેળાએ બિલાડી બહાર ફરવા ગઈ હતી. તે ફરીને આવી ને ઘંટ વાગવાની વાટ જોઈ બેઠી. ઘણી વાર વાટ જોઈ, તોપણ ઘંટ વાગે નહિ. તેથી જે ઓરડામાં ઘંટ ટાંગેલો હતો, તે ઓરડામાં બિલાડી ગઈ, ને પગવતી ઘંટની દોરી પકડી ઘંટ વગાડવા મંડી. ઘરનાં માણસો ઘંટ બીજી વાર વાગતો સાંભળી ઓરડામાં જોવા ગયાં, તો બિલાડીને ઘંટ વગાડતાં દીડી. આ જોઈ બધાંને બહુ હસવું આવ્યું. હસતાં હસતાં શેઠની દીકરીએ બિલાડીને શેઠલી નાંખી, તે તેણે ખાધી.

પાઠ ૬૩ સાતવાર.

સાતવારીઉં. સુરજ. આકાશ. છેદ્દો.
અઠવાડીઉં. ચંદ્રમા. તારા. નોકર.

મનુભાઈ, આજ નિશાળે કેમ નથી ગયા ?
બાપા, આજ રવિવાર છે. તેથી મારી નિશાળ-
રવિવાર. માં રજા છે. આવતીકાલે
સોમવાર. જઘશ. ભાઈ, આવતીકાલે
મંગળવાર. હું કયો વાર આવશે ? સોમ-
બુધવાર. વાર. સોમવાર પછી કયા
ગુરવાર. કયા વાર આવે તે તું જાણે
શુક્રવાર. છે ? બાપા કોઈ કોઈ વાર-
શનિવાર. નાં નામ તો મને આવડે છે,
પણ ખરાખર વાર ગણતાં આવડતાં નથી.
ભાઈ, સાંભળ, ત્યારે હું કહું. સોમવાર પછી
મંગળવાર ને તે પછી બુધવાર આવે છે. બાપા,
રવિ, સોમ, મંગળ ને બુધ એ ચાર વારનાં
નામ તો મને ખરાખર ગણતાં આવડે છે, પણ
તે પછી કયા વાર આવે ?

ભાઈ, બુધવાર પછી ગુરવાર આવે છે. આ
વારે કેટલાક લોકો છોકરાંને નિશાળે બેસાડે
છે. ગુરવાર પછી શુક્રવાર આવે છે, તે દિવસ

કેટલાક લોકો ચણા ખાય છે. શુક્ર પછી છેલ્લો શનિવાર આવે છે. તે રવિથી સાતમો વાર છે. શનિ કેડે પાછો રવિવાર આવે છે, એટલે વાર સાતજ છે.

એ સાત વારનું ભેળું નામ સાતવારીડું કહેવાય, પણ લોકો તેને અઠવારીડું કહે છે.

બાપા, સાત વારનાં નામ તો જાણ્યાં, પણ તે નામ શાપરથી પડ્યાં હશે? ભાઈ, સુરજનું બીજું નામ રવિ છે, તે ઉપરથી રવિવાર નામ પડ્યું છે. તારી નિશાળમાં જેમ રવિવારની રજા પડે છે, તેમ સરકારો તમામ નોકરાને પણ રવિવારની રજા મળે છે.

આકાશમાં રાતે ચંદ્રમા દેખાય છે, તેનું બીજું નામ સોમ છે; તે ઉપરથી સોમવાર નામ પડ્યું છે. તેમજ મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર ને શનિ નામના તારા આકાશમાં દેખાય છે, તેના નામપરથી તે વારનાં નામ પડ્યાં છે.

બાપા, વારનાં નામ સુરજ, ચંદ્ર ને તારા પરથી પડ્યાં છે તે તો મેં આજેજ જાણ્યું. નિશાળમાં મારા ભાઈબંધોને પણ તે વાત કહીશ. ખડુ સારું ભાઈ, પણ કેટલા વખતને એક વાર કહે તે તું જાણે છે? ના જી. સાંભળ, ત્યારે હું કહું એક સવારથી બીજી સવાર સુધી એક વાર

(૬૭)

ગણાય છે. આજ તને જે કાંઈ શિખવવામાં
આવ્યું, તે બરાબર યાદ રાખજે.

પાઠ ૬૪ ઇશ્વરનું ભજન.

૫૬.

નમોએ વારંવાર, જગપતિ નમોએ વારવાર.—ટેક.
સૂર્ય ચંદ્રને અગણિત તારા, વાયુ જળભંડાર.—જગ.
ઝાડ પહાડ પદાર્થ પ્રાણી, સર્વે સરજનહાર.—જગ.
તુજ રક્ષાથી ટકી રહ્યો છે, આ સધળો સસાર—જમ.
જેને જ જે લાયક તે તે, દે છે જગદાધાર.—જગ.
પાળે પ્રીતયકી પ્રાણીને કરુણાના ભંડાર—જગ.
શુભ કામોમાં સા'ય કરે છે, પૂરણુ ધરીને પ્યાર—જ.
સદ્વિદ્યા સદ્બુદ્ધિ વધારે, માગીએ પાલનહાર.—જ

જગપતિ=પરમેશ્વર. જલભંડાર=સમુદ્ર. [નાર.
પદાર્થ=વસ્તુ. પ્રાણી=જીવ. સરજનહાર=ખનાવ-
રક્ષા=રક્ષણ. જગદાધાર=પરમેશ્વર.
કરુણા=મહેરખાની. પાલનહાર=પાળનાર.

જાહેરખબર.

આ ચોપડી નીચે લખેલે ઠેકાણેથી રોકડી
કીમતે મળશે:—

જુનાગઢમાં જુકમેસર નવાવન ડી પારખ પાસેથી
વઢવાણુશહેરમાં જુકમેસર જેવડ તલકમી પાસથી
લીખ્યડીમાં મેચર્સ અમાનદ અને નાગરનામની
૩ પત્તી પાસેથી

ભાવનગરમાં જુકમેસર અબદુલ્લામેન આદમજી પાસેથી
રાજકોટમાં જુકમેસર સફમીચદ કિનમચદ મામતજી
પાસેથી તથા જુકમેસર ખેચજી મેવજી પાસેથી
મુબઇમાં જેન જેમ ત્રિપાઠી અને -મ્પત્તી

ઠેકાણુ—કાલ્યાણેવી ગાડ, પ્રિન્સન સ્ટ્રીટ

જે જુકમેસરને આ ચોપડી વેચવાની મગજ પત્રથી
જાણારો, તેનો ખરોખરત કડીસુ પત્રવ્યવહાર નીચેને
શિરનામે કર્યો.

વૃંદાવન ડી પારખ.

જુકમેસર—જુનાગઢ.

